

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

AYDIN ÇAKMAK, T. YILDIRIM, A. (2021). Geçmişten Günümüze Kehanet. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (Özel Sayı), 254-270.

Geçmişten Günümüze Kehanet

Tuba AYDIN ÇAKMAK (*)

Ayşe YILDIRIM (**)

Öz: Çok eski uygarlıklardan beri var olan, kısaca meydana gelecek olayları birtakım yöntemlerle önceden bilmeye çalışma olarak adlandırabileceğimiz kehanete hemen hemen bütün uygarlıklar tarafından önem verilmiştir. Dünyanın başlangıcından bu yana geçmiş çoğumuz için önemli olmayıp, insanlığın en büyük merakı, geleceği bilme arzusu ve kehanetlerden haberdar olmak olmuştur. Yapılacak herhangi bir işin sonucunun nasıl olacağını önceden bilmek, bir insanın yazgısını öğrenmek, insanları tarih boyunca meşgul etmiştir.

Antik çağda kehanet, halkın en alt tabakasından, en üst tabakasına kadar herkes tarafından ilgi çekici ve inandırıcı olmuş, bilicilik mekânları kutsal mekânlar, bilicilik yapan kâhinlerde kutsal kişiler olarak toplum içinde saygı görmüşlerdir. İnsanlar yaşadıkları dönemin inanış biçimine uygun olarak faaliyette bulunan bilicilik merkezlerine sonsuz saygı göstermiş, maddi ve manevi şekilde bu mekânları desteklemişlerdir. Didyma, Klaros ve Delfi antik dönemin en önemli kehanet merkezleriydi ve bu kentlerin yanında daha birçok kehanet merkezinin en önemli tanrısı da Apollon'du. Apollon aynı zamanda kehanet için en çok başvurulan tanrıydı. Yapılan eylemin bir tanrı ile bağdaştırılması ve dini ritüel haline getirilmesi ise bu mekânlara duyulan güveni ve saygıyı şüphesiz çok artırmıştır.

Günümüzde de geleceği öğrenmek ve gelecekte haber verme anlamına gelen kehanet, fal ve büyü gibi farklı vasıtalarla müracaat etme arzusu devam etmektedir. Bu çalışmada da kehanet, fal ve büyüünün antik çağdan günümüze nasıl bir gelişim ve değişim göstererek yol aldığı kapsamlı olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Apollon, kehanet, fal, büyü

Prophecy from the Past to Present

Abstract: Prophecies which exist from the ancient ages, shortly we name them trying to foresee the future by using several methods, was pritorized by almost every nation. Since the beginning of time past wasn't so important for most of us but the greatest curiosity of humanity was the desire of seeing the future and to be informed by the prophecies. To foresee the results of a work beforehand or to learn the destiny of a human kept people busy throughout the history.

In ancient ages prophecy was absorbing and convincing for almost everyone from the lowest class to the highest. Scientificism premises were known as sacred places and oracles who were interested in scientificism were known as holy people by the society. People, expediently to their way

*) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı (e-posta: E25tuba@gmail.com) ORCID ID. <https://orcid.org/0000-0001-6031-1730>

**) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı (e-posta: arkeonar08@gmail.com) ORCID ID. <https://orcid.org/0000-0002-9392-7600>

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır. iThenticate for Authors & Researchers intihal incelemesinden geçirilmiştir.

of belief within the era they live, showed enough respect to scientificism premises, which were in service, substantively and morally. Didyma, Klaros and Delfi were the most important prophecy centers of the ancient age. Apollon, the God of prophecy, is the most important God of prophecy premises. Harmonizing the activity with a God and render it as a religious ritual, increased the trust and respect of the society to these premises without a doubt.

Today, the desire of applying crafts such as prophecy, fortune-telling or magic, which means to learn the future or to inform people from the future events, continues. In this work, it will be evaluated extensively how a progress and alteration prophecy, fortune-telling or magic show coming form ancient ages to present.

Keywords: Apollon, prophecy, fortune-telling, magic

Makale Geliş Tarihi: 28.05.2021

Makale Kabul Tarihi: 16.11.2021

DOI:10.53487/ataunisobil.944462

Dilimizde yaygın olarak kullanılan “kehanet” ya da “fal” kelimesini en yalın haliyle “gelecekte olacak olayları önceden tahmin edip, bilmeye çalışmak” olarak tanımlayabiliriz (Marchant & Charles, 1953: 179; Leowe & Blacker, 1981: 1; Harman, 2001: 170-171; Sifil, 2006; Alkan, 2012; Davies, 2014; Karatosun, 2016: 277-308). Varoluşundan beri yaşamını anlamlandırma doğasına sahip olan insanoğlu, hem kendi iç dünyasında, hem de sosyal ilişkilerinde mutlu ve güvende olma arzusuyla birçok ritüel oluşturmuş ve bunları kullanmıştır. Bunlardan biri de antik toplumlardan günümüze kadar insan yaşamında etkisini ve varlığını sürdürmüş olan kehanet (fal) tir (Halıcı, 2018: 146).

Geçmişe baktığımızda eski uygarlıklarda kehanete önem vermeyen, ilgilenmeyen hiçbir toplum yok gibidir. Kehanet olgusu en eski kabile kültürlerinden, Mısır, Sümer, Babil, Hitit, Yunan, Roma ve Şamanist Türk kültürlerine, Türk kültürlerinde yeni kılıklara bürünerek de Osmanlı sarayına kadar girmiş olması, kehanetin her toplumda var olabileceğini bizlere göstermektedir (Halıcı, 2018: 146).

Herkes kehanette bulunmaya layık olmamakla beraber her yer de kehanet için uygun değildi. Dodona, Delfi, Didyma ve Klaros bu kehanet merkezlerinin önde gelen kentleriydi (Morrison, 1981: 96; Karatosun, 2016: 297).

Yunan dünyasında, bazı büyük tanrıların kâhinlik gücü olduğuna inanılmıştır. Homeros, Odysseia (Homeros, 2012: 19. 355) adlı kitabında Olympos tanrısı Zeus’un Dodona’daki kehanet ocağından bahseder. Burada ki meşe ağacının rüzgârda çıkardığı hışırtılar Zeus’un sesi olarak kabul edilirdi. Bu yüzden ağaçların rüzgârda çıkardığı seslerden kehanette bulunulmaya çalışılırdı (Karaosmanoğlu, 2005: 25 vd, Res. 16-17). Ancak baş tanrı Zeus, kâhinlik yeteneğini bir süre sonra oğlu Apollon’a devretmiştir (Akar Tanrıver, 2009: 241). Bu aşamada Yunanlıların en büyük kehanet tanrısı olarak karşımıza Apollon çıkmaktadır (Mansel, 2014: 154; Yılmaz, 2013: 6). Bilindiği üzere birçok görevi olan Apollon’un² (Karaosmanoğlu, 2005: 52 vd.; Thomson, 2007: 281;

² Apollon’un annesi Leto, Zeus’tan evlilik dışı hamile kalır ve ikiz çocuk doğuracaktır. Ancak kıskanç Hera, Leto’ya doğum izni vermez. Yunanistan’da hiçbir yerde doğum yapacak yer

Hamilton, 2013: 16; Can, 2016: 71) kâhinlik ve geleceği okuyabilme (Vernant & Naquet, 1990: 263; Bonnard, 2004: 179; Mansel, 2014: 226) görevi de bulunmaktaydı (Daly, 2009: 14; Roman, 2010: 73; Berens, 2013: 68).

Kehanette bulunma ve olayları önceden görme yetisinin insanlara, kâhin tanrı Apollon tarafından verildiğine inanılırdı. Bunlardan en önemlisi ve ilginç olanı, Troya kralı Priamos'un kızı olan Cassandra'dır³ (Grimal, 2007: 355). Onunla ilgili çeşitli efsaneler anlatılır (Coleman, 2007: 194; Grimal, 2007: 355-356). Mitosa göre, tanrı Apollon Cassandra'ya âşık olur ve ona armağan olarak geleceği görme yetisini bağışlar (Morford & Lenardon, 1985: 165; Karaosmanoğlu, 2005: 57; Coleman, 2007: 80; Grimal, 2007: 73, 356). Karşılığında da kızdan arzuladığı her şeyi yapmasını ister. Cassandra, geleceği bilmeyi ve rahibe olmayı çok arzuladığı için teklifi kabul eder. Apollon, Cassandra'nın ağzına tükürür ve Cassandra geleceği görme yeteneğine sahip olur. Anadolu'nun pek çok yöresinde büyüklerdeki iyi hasletlerin küçüğe geçmesi için de aynı ritüel uygulanmaktadır (Morford & Lenardon, 2003: 235; Coleman, 2007: 80; Suad, 2014).

Delos'ta doğan Apollon, doğumundan sonra Themis'in⁴ (Grimal, 2007: 762-763) verdiği ambroisa ve nektarla ölümsüzlüğe erişir. Daha sonra ok ve yayı kuşanarak, Delfi'deki Parnassos Dağı'na gizlenen canavar Python'u öldürür ve bilicilik merkezini de burada kurar (Karaosmanoğlu, 2005: 55, Res. 110; Graves, 2012: 92; Ardıç, 2014: 13; Mansel, 2014: 146; Can, 2016: 72-73) (**Resim 1**). Tapınağın yerini derin vadinin yamacındaki yüksek bir noktaya konumlandırır (Coleman, 2007: 80; Daly, 2009: 15; Roman, 2010: 74-75; Martin, 2012: 76) ve daha sonra Apollon yunus balığı şekline girerek Girit Adası'ndan tapınağına rahiplerini getirir (Soyöz, 1999: 7; Berens, 2013: 70; Göksu, 2016: 12).

Antik çağda Yunanistan'ın en büyük ve en güzel kehanet merkezi olan Delfi aynı zamanda dünyanın merkezi olarak kabul edilirdi. Dünyanın her yerinden gelen insanların ziyaret ettiği Delfi, Yunan politikasında önemli rol oynamıştır ve Apollon kültü kehanet özelliğinin ve ayrıcalığının verdiği güç ile siyasi otoritenin de vazgeçilmezi olmuştur (Soyöz, 1999: 4; Yılmaz, 2013: 10). Geç Arkaik Dönemde önem kazanan ön bilicilik merkezin de Yunan şehirlerinin koloni kurma seferleri için tanrıya kehanet başvurusunda buldukları bilinmektedir (Levi, 1987: 76; Mansel, 2014: 154). Tanrı Apollona, ticari yolculuklarda veya sömürgecilik gibi konuların yanında ziyaretçilerin büyük çoğunluğu evlenme ve çocuk sahibi olma gibi kişisel meselelere dair konularda da kehanete başvuruyorlardı (Martin, 2000: 59). Bu bağlamda insanların Antik çağda da günümüzde olduğu gibi günlük ve kişisel meselelerini çözmeye noktasında kehaneti etkin olarak kullanmış olduklarını söyleyebiliriz.

---

bulamayan Leto Zeus'tan yardım ister. Zeus da o güne kadar yüzen bir ada olan Delos'u kastederek, adayı bugünden sonra sabitleyeceğini söyler ve Leto burada bir Palmiye ağacının altında oğlu Apollon'u doğurur.

³ Cassandra: Priamos ile Hekabe'nin kızı. Helenos adında bir ikiz erkek kardeşi vardır.

⁴ Mutlak adaletin tanrıçası, Uranus ile Gaia'nın kızı. Kehanet usullerini Apollon'a öğretmiştir ve Apollon'dan önce Delfi'de Pythia tapınağının sahibi oydu.

Delfi yılın dokuz ayı faaliyet gösteriyordu. Ziyaretçilere ayda bir resmi istişare günleri dışında, “evet” veya “hayır” anlamına gelen siyah beyaz fasulye konulup kura çekilmesi ya da üzerine cevaplar yazılmasıyla daha hızlı cevap verilmeye çalışılıyordu (Gates, 2015: 323). Bilicilik merkezlerinde tanrının işaretlerini ya da sözlerini insanlara ileten ya da yorumlayan kişiler yani kâhinler vardı (Akar Tanrıver, 2009: 340). Apollon’un kehanet işleriyle doğrudan ilişkili bir durum olan “mania”nın (çılgınlık), kâhinlere geleceği görme yetisi kazandırdığına inanılmaktaydı (Akar Tanrıver, 2009: 343). Ayrıca Apollon’un kehanet ocaklarında oldukça yüksek düzeyde saygı gören kâhin ya da kâhinelerin farklı yöntemlerle “entheos”⁵ (Akar Tanrıver, 2009: 342) oldukları bilinmektedir. Bu kişiler Delfi ve Klaros’ta danışanlar tarafından görülmez fakat sesleri duyulurken, Didyma’da kâhinlerin söylediklerini duyamaz ve göremezlerdi (Parke, 1986: 129; Gürdal, 2007: 50).

Ziyarete gelen ricacıların sorularına Apollon’un yanıtını aktaran Delfi’nin ünlü kadın kâhini Pythia’dır (Karaosmanoğlu, 2005: 56; Gates, 2015: 323) (**Resim 2**). Pythia Apollon ile bağlantıya geçmek için Kastalia kaynağında⁶ (Morford & Lenardon, 1985: 161; Morford & Lenardon, 2003: 233; Berens, 2013: 195) banyosunu yaptıktan sonra ilk kurban olarak bir keçi sunar sonra tapınağa girer ve burada arpadan yapılmış yemeği yiyerek ateşi hiç sönmeyen ocak üzerine defne yapraklarını atar (**Resim 3**). Dünyanın merkezi kabul edilen omphalos (Dixon & Kennedy, 1998: 39, 106, 228; Daly, 2009: 42,106,152; Gates, 2015: 323) ve yuvarlak kuyu biçimli çukurun üzerine yerleştirilmiş olan üçayaklı kazanın üzeri kapatılır ve Pythia bunun üzerine oturup alttaki çukurdan çıkan gazı⁷ (Karaosmanoğlu, 2005: 56) soluyarak elindeki defne dalını sallayarak transa geçer (Berens, 2013: 195; Akar Tanrıver, 2009: 352) (**Resim 4**). Delfi Apollon tapınağında, tanrının ön bilici kadına ilham verdiği düşünülürdü ve rahipler de Pythia’nın uğultulu konuşmasını tanrısal esin olarak yorumlardı (Bonnard, 2004: 179; Gates, 2015: 323-324).

Antik yazarlar ve yorumculara göre, Delfi’de birçok kehanet yöntemi olmasına karşın en önemlisi “Hydromanci” (suyla kehanet) dir (Yılmaz 2013: 19 vd.).

Delfi, Lidya kralı Kroisos’a verdiği zeki cevap ile ününün doruğuna ulaşmıştır. Lidya kralı, Pers ülkesine saldırmadan önce bunun uygun olup olmadığını Delfi’ye danışmayı seçmiştir. Kâhin, saldırırsa büyük bir imparatorluğu yıkacağı cevabını verir. Kroisos büyük bir imparatorluğun yıkılacağı yanıtını alınca hevesle sefere girişmiş fakat sonunda yıkılan Lidya krallığı olmuştur (Gates, 2015: 324). Kentlerin kuruluşlarında da büyük öneme sahip olan kehanete, Efes’in kuruluş örneğini verebiliriz. Atina kralı Kodros’un oğlu Androklos yeni bir kent kurmakla görevlendirilir. Bunun üzerine Delfi Apollon kehanet merkezine giderek bilgi alır. Kâhinler, yeni şehrin kurulacağı yeri “*size bir balık*

⁵ Yunanca da “anormal ruh hali, içine tanrının girmesi” olarak tanımlanmaktadır.

⁶ Delfi’deki kutsal kaynağın adı.

⁷ 1980’lerde Amerikalılar tarafından yapılan çalışmalarda Yunanistan’daki aktif fayların kutsal alanın doğu ve batısında görüldüğü ve bu hattın Parnassos dağının güney eteği boyunca ilerleyerek kehanet ocağının bulunduğu yere kadar uzandığını tespit etmiştir. Bu alandaki kaynak suyunda metan, etan ve etilen izleri saptanmıştır.

işaret edecek, bir domuz da yol gösterecek” derler. Bir gün arkadaşlarıyla tuttukları balıkları pişirirken balık yanan bir kömür parçası ile çalılara sıçrar ve çalılar yanmaya başlar. Çalıktan bir yaban domuzu çıkar. Androklos hemen atılır ve yaban domuzunun peşine düşer, oku ile domuzu öldürür. O anda kâhinlerin söyledikleri aklına gelir ve kenti yani Efes’i (Akurgal, 2014: 310) nerede kurması gerektiğini anlar (Grimal, 2007: 63). Böylelikle Apollon’un kehaneti de gerçekleşmiş olur.

Bilim ve sanatta olduğu gibi inanç gelenekleriyle de doğu ve batının bir sentezini oluşturan, insanoğlunun gelişim aşamalarının en iyi gözlenebildiği yer olan Anadolu’da da yoğun bir şekilde Apollon kültürüyle karşılaşılır (Gürdal, 2007: 1). Anadolu’nun birçok yerinde Apollon tapınağı ve kehanet ocağı vardır. Bu kentlere Khalkedon, Troya, Bergama, Gryneion, Smyrna, Erythrai, Klaros, Milet, Didyma, Halikarnasos, Kaunos, Hierapolis, Sagalassos, Alabanda, Perge, Side, Telmessos, Letoon, Sura, Patara’ yı örnek verebiliriz (Akar Tanrıver, 2009) (**Resim 5**).

Anadolu’da Apollon’un önde gelen bilicilik merkezleri ise Klaros ve Didyma’dır. Klaros’ta kehanet ve sağlıkla ilişkili tanrıların kutsal alanları genellikle bir su kaynağı yakının da bulunur ve bu kaynaklar kutsal kabul edilirdi (Şahin, 2012: 326). Didyma Apollon kehanet merkezinde de aynı şekilde ilham kaynağı kutsal bir pınardır (Gates, 2015: 384). MÖ 334 yılında Sardes’ten gelen İskender, Smyrna’daki Pagos dağında avlanmaya çıkar ve burada rüyasına giren Nemesis’ler yeni Smyrna’yı burada kurmasını söylerler (**Resim 6**). Büyük İskender Klaros’a başvurarak rüyasını yorumlatır. Apollon’un, “*Kutsal Meles çayının dışındaki Pagos’da oturacak halk üç hatta dört kat daha mutlu olacak*” yanıtına karşılık Büyük İskender yeni Smyrna’yı Pagos’da kurar (Karaosmanoğlu, 2005: 60-61, Res. 119; Şahin, 2002: 325; Yılmaz, 2013: 51; Sevin, 2016: 105).

Dünyanın üç büyük kehanet merkezinden biri olan (Şahin, 2009: 1) Klaros’taki Apollon kehanet merkezi, Manto tarafından kurulmuştur (Şahin, 2012: 331). Delfi’deki kâhin tanrı Apollon, kâhini olan Teiresias kızı Manto’ya Anadolu’ya gitmesini ve karaya çıktığı yerde bir kehanet merkezi kurmasını emreder (Pausanias, 1898: 9.33.1-2; Şahin, 2012: 321). Kolophon’a ilk gelen Giritliler, yerel halk ile sonradan gelen göçmenlerin arasında kalır. Bu sırada Giritli Rhaikos, Manto’yu görür ve âşık olur. Rhaikos ve Manto’nun evlenmeleri üzerine yeni gelen halkın Kolophon’da yerleşmelerine izin verilir. Yerel halk Karları biraz içeriye sürer ve bu duruma üzülen Manto sürekli ağlamaktadır. Sürekli olarak ağladığı bu yerde bir gün bir kaynak oluşur. Kehanetin gerçekleştiğini görünce şaşırır. Çünkü Tanrı ona, “Kaynağı bulduğun yerde kehanet merkezini kuracaksın” demişti. Orada verilen kehanetin gerçekleştiğini anlayıp Klaros kehanet merkezini kurar (Şahin, 2008: 215; Şahin, 2009: 4; Şahin, 2012: 321-322).

Diğer kehanet merkezi Didyma’nın kuruluşu ise, efsaneye göre şöyle anlatılır, tanrı Apollon, bir gün Didyma yöresinde çobanlık yapan Brankhos’a⁸ (Erhat, 2003: 75; Strabon, 2005: XIV.1.5; Sevin, 2016: 120) rastlar. Ondan çok hoşlanan âşık olan Apollon bilicilik yeteneğini armağan olarak verir. Çoban Brankhos da, bugünkü Apollon tapınağının bulunduğu yerde tapınağı kurar (Erhat, 2003: 75). Başka bir kuruluş öyküsü

⁸ Brankhos: Apollon’un sevgilisi, Miletos’lu bir delikanlı.

ise, Apollon'un Miletos'lu bir kadından doğma oğlu Brankhos ile ilgilidir. Hamileliği sırasında rüyasında güneşi göğsüne, kalbine girmiş olarak görür. Bu rüya Brankhos'un gerçek babasının Apollon olduğunu işaret etmektedir (Akar Tanrıver, 2009: 25). Bu düşü hayra yoran biliciler, doğan erkek çocuğa Brankhos (boğaz) adını verir. Brankhos büyüdüğünde korulukta dolaşırken Apollon'a rastlar ve tanrı ona nefesi ile kehanet becerisini verir (Erhat, 2003: 75).

Bu iki kehanet merkezinin de ünlü kâhinleri vardı. Örneğin Klaros'da Kalkhas⁹ (Erhat, 2003: 166) ve Mopsos¹⁰ (Erhat, 2003: 207; Grimal, 2007: 499) gibi ünlü kâhinler görev yapıyordu (Strabon, 2005: XIV. 1. C642; Sevin, 2016: 111). Kalkhas, Troia savaşının uzun süreceğini görmüş, Troia'nın ancak Herakles'in yayı da karışırca alınabileceğini söylemiş, tahta atın yapılmasını ve şehre sokulmasını ön görmüştür. Yine bir kehanete göre kendisinden daha becerikli bir kâhine Mopsos'a (Grimal, 2007: 349), rastladığında yaşamı sona erecektir. Didyma'nın kâhini ise Brankhos'dur. Didyma'da zamanla erkek kâhinlerin yerini Delfi'deki gibi kadınlar almıştır (Gürdal, 2007: 53).

Klaros'ta esinlenme kutsal su ile yapılıyordu (Şahin, 2012: 326). Kâhin tanrı Apollon'un kehanet sembollerinden biri olan defnenin Klaros'ta kehanet ritüeli sırasında kullanıldığına dair bir bilgi yoktur. Tıpkı Delfi'deki gibi tanrının esin elemanları arasında yer alan omphalos'un (Şahin, 2002: 246) ve biliciliğin vazgeçilemeyen bir diğer elemanı olan üçayağın (Şahin, 2012: 326-327) sadece varlığı bilinmektedir (**Resim 7-8**). MÖ 2. yüzyılda dünya vatandaşlığına açık tek kehanet merkezi olan Klaros'ta ve Didyma'da yaygın olarak kullanılan kehanet yöntemi "Hydromanci" (suyla kehanet) idi (Yılmaz, 2013: 58). Didyma'da ise kâhinler kehanet öncesi üç gün oruç tutar, yıkanmazlar ve bu süre boyunca tapınakta yatarlar, kehanete başlamadan ayaklarını veya cüppelerini kutsal suda ıslattıktan sonra suyun buharını içlerine çeker ve esneyerek cevaplarını vermeye başlardı (Gürdal, 2007: 50).

Apollon kehanetlerine baktığımızda, daha çok karşılaşılan belaların ve çeşitli sorunların çözümüne yönelik olduğu görülmektedir (Akar Tanrıver, 2009: 258). Bu belalardan biri olan veba salgını, Efes gibi bazı kentler de görülmüş ve bunun için Klaros bilicilik merkezine başvurulmuştur (Huber, 2005: 135-142). Bunun sonucunda ise genellikle Apollon'un bir heykelinin dikilmesi öğütlenmişti (Akar Tanrıver, 2009: 259). Yine Didyma'da da kâhin Brankhos'un çağın hastalığı olan vebayı uzaklaştırmakla görevli olduğu bilinmektedir (Akar Tanrıver, 2009: 220).

Cicero bize Roma'daki kehanetler hakkında çokça bilgi vermektedir (Karatosun, 2016: 296). Cicero "On Divination" yani "Kehanetler Üzerine" adlı kitabında, filozoflardan Sokrat, Platon ve Aristo'nun kehanetlere inandığını bildirmektedir. Cicero, bir zamanlar augur (kuş kehanetinde bulunan kişi) olduğunu ve bu kehanet türünün Roma şehir devletinde saygı gören, değeri olan mesleklerden olduğunu bildirmektedir. Bu kehanetten başka diğer kehanet türlerini reddetmektedir (Morrison, 1981: 88; Karatosun, 2016: 296). Bunun yanı sıra Roma İmparatorluğu'nda hayvanların iç

⁹ Kalkhas: Yunan efsanesinde, özellikle Troya destanlarında adı geçen en ünlü kâhinlerdendir.

¹⁰ Mopsos: Teiresias'ın torunu, Manto'nun oğlu. Bütün kâhinler gibi Apollon'dan doğma olduğu söylenir ve ölümlü babası ise Rhaikos'dur.

organlarına bakılarak da gelecekte haberdar olmaya çalışılırdı (Çakı, 2015: 1). Bunun için kurbanlar sunan ve iç organlarını inceleyen kehanetlerde bulunan Hiereus adı verilen kişiler vardı. Roma’da farklı kehanet yöntemleri de gerçekleştirilmekteydi: Bunlardan biri rüyaların kehanette bulunmak için kullanılmasıydı. Bu rüyaları yorumlayan kişilere oneiropolos denilmekteydi. Diğeri ise olmadık zamanlarda transa geçip herhangi bir konuda kehanette bulunan insanların olduğuydı (Morrison, 1981: 92; Karatosun, 2016: 297). Roma’da ölen kişilerin ruhlarına danışmanın uygulandığı söylentileri de vardır. Hatta 5. yüzyıl da Aristophanes kendisini psuchagogos (necromancer) yani “ruh çağırıcı” olarak iddia ederek, savaşta ölen ve kalbi sökülen Peisander isimli kişinin kendisini ziyaret edip, sökülen kalbi yerine bir devenin kurban edilerek kalbinin tanrılara adak olarak sunulmasını istediğini söyler (Morrison, 1981: 90; Karatosun, 2016: 296-297). Sağlık için uygulanan çeşitli büyülerin de olduğunu Romalı bilgin Cato’nun “De Agricultura” isimli eserinden ve Yaşlı Plinius’un aktarımlarından bilmekteyiz (Başol, 2014: 10).

Kehanetler bizler için her ne kadar anlaması zor, sıradan, ilkel ve yabancı gelse de o dönemlerin şartları düşünüldüğünde öyle olmadığı gerçeğini kabul edebiliriz. Bilinmeyene duyulan merak her dönemde insanoğlunu cezbetmiş ve insanlarda gelecekte merak ettiklerinden çok çeşitli kehanet yöntemleri uygulamışlardır. Kimi toplumlarda hayvanlar, kimisinde parlak cisimler, ayna ve su gibi yansıtıcı şeyler kehanette önemli birer nesne olarak görülmüştür. Kehanet yöntemleri incelendiğinde ise ortak bir bilinç olduğu görülmektedir. Sonuca bakıldığında ise bazen anlaması zor yorumlar yapıldığı, bazen de sıradan şeylerin söylendiğini bilmekteyiz. Kehanet yöntemlerinin gerçek ile bağı tespit edilememekle beraber, psikolojik anlamda destek olarak faydalı olabildiği görüşü de söz konusudur (Karatosun, 2016: 304).

Bilicilik tanrısı Apollon, büyücülükle bağlantısı olmasına rağmen, büyücü karakteri taşımamaktadır (Görkay ve Kadioğlu, 2003: 37). Bunun yanı sıra herkes tarafından tanınan mitolojik karakterler Kirke¹¹ (Erhat, 2003: 177; Agizza, 2006: 96; Grimal, 2007: 376), Medeia¹² (Erhat, 2003: 201; Agizza, 2006: 96; Grimal, 2007: 462; Meral ve Kumargal, 2020: 123), Pasiphae¹³ (Erhat, 2003: 238; Agizza, 2006: 96; Grimal, 2007: 595) ve Hekate¹⁴ (Erhat, 2003: 125; Grimal, 2007: 228) isimli büyücü veya büyü gücüne sahip karakterler yer almaktadır (Türkan, 2018: 108). Tabi ki Anadolu kehanet ve özellikle büyü gibi olguları sadece Yunan kültüründen almamıştır. Ağızdan ağıza aktarılan büyü ile ilgili birçok bilgiyi derleyip yazıya geçiren Mısır, Sümer, Babil ve Hitit’ten de etkilenmiştir. Sistematik olarak derleyip yazıya döktükleri büyü pratikleri sayesinde Anadolu’da yaşayan kavimlerin, uzun deneyimleri ve sınamaları sonucu olan birikimleri bize kadar aktarılmıştır. Tanrıların istekleriyle uyum içinde yaşamak, tanrısal

¹¹ Güneş tanrısı Helios’la Okeanos kızı Perseis’ten doğmadır. Kimilerine göre Hekate’nin kızı ve büyücülüğü ondan öğrenmiştir.

¹² Kolkhis kralı Aietes’in kızı, tanrı Helios’un torunu ve tanrıça Hekate’nin yeğenidir. Kirke ve Pasiphae akrabalarıdır.

¹³ Girit kralı Minos’un karısı Pasiphae tanrı Helios’la Perseis’in kızı, Perses, Aietes ve büyücü Kirke’nin kardeşidir.

¹⁴ Asterie ve Perses’in birleşmesinden değildir.

isteğin sistematik olarak araştırılması, karaciğer falı, kuşların yardımıyla fal bakma, bilge kadınların kaderi sorgulaması, astronomik hareketler, rüya tabirleri, su falı gibi birçok büyü ya da fal çeşidinin olduğu görülmektedir (Atilla, 2018: 11-12). Bunlardan günümüzde hala rüya tabirlerinin su falının ve astronominin kullanılıyor olması Anadolu'nun hala bu etkilenmeyi devam ettirdiğini göstermektedir.

Büyüler çoğunlukla hastalıklara ve kötülöklere karşı koruma amaçlı yapılmışlardır. Bu büyü ritüelleri için de bitki ya da hayvanlardan alınan parçalar veya bunlardan üretilen başka ürünler, değerli taşlar, kumaş parçaları, kil, toprak, çeşitli bitkiler ve zeytinyağı, gibi çeşitli malzemeler kullanılmaktadır. Ayrıca her türlü kötülüğe karşı yazılmış "muska" denilen nesnelere de kişinin sürekli korunması amaçlanmıştır (Erol, 2014: 37). Apollon kehanet büyülerinde de, tanrılarla özdeşleştirilen defne ağacı gibi bitkilerin ritüellerde kullanılmış olduğu bilinmektedir (Türkan, 2018: 114).

Augustus döneminde sadece Roma'daki 2000 büyü kitabının imha edildiği bilinmektedir (Türkan, 2018: 111). MS 1. yüzyılda büyü uygulamalarında azalma görülmesine rağmen MS 2. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik krizler, iç çatışmalar, siyasi istikrarsızlıklar toplumun yine bu tür uygulamalara yönelmesine sebep olmuştur (Türkan, 2018: 111). Fakat Hıristiyanlık tüm imparatorlukta statü kazandığında, yasaklamalarıyla kehanet ortadan kaybolmaya başlamıştır (Türkan, 2018: 11). Ancak insanların her zaman çekmesiyle popülerliğini korumuştur. Örneğin günümüzde Pythiaların yerini yıldızları, kahve falını ya da el falını kullanarak geleceği söyleyen Medyumlar almıştır. Nitekim ünlü kehanet bölgelerine bakıldığında buralarda yaşayan medyumların sayısının fazlalığı göze çarpmaktadır. Aynı şey Asklepion için de geçerlidir. Antik çağda önemli bir tedavi merkezi olan Bergama' da "koca karı" diye tabir edilen şifacıların sayısı fazladır (Göksu, 2016: 14).

Antik çağ Yunan ve Roma'sında da kehanet, savaşlardan devlet yönetimine kadar, hemen her konudaki bilinmezi anlamak için başvurulan bir usuldür. Geçmişten günümüze dünyanın her yerinde var olduğu gibi Türk toplumunda da varlığını korumuştur. İslamiyet'ten önce falı bir hayli dikkate almış olan Türklerde "mantika" (kâhinlik), rüyalar ve kişilere görünen birtakım şeyleri yorumlama ve fal bakma anlamına geliyordu (Celil, 2010: 160). Bu işi yapan kişilere ise "kam" adı verilmekte ve bu kişilerin özel yetenekleri olduğuna inanılmaktaydı (Celil, 2010: 16). Karşılaştıkları birtakım sorunların çözümü için falcıdan yardım bekleyip, koç, keçi, at, sığır, geyiklerin kürek kemiği, âşık kemiği, fasulye, nohut, ateş, yıldız, ok, yay, kaşık, eldiven gibi birtakım nesnelere fal aracı olarak kullanmışlardır (Sümbüllü, 2010: 62). Büyü ise, İslamiyet öncesi dönemde olağan kabul edilirken, İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışı ile bu düşünce kabul görmemeye başlamıştır (Çakı, 2015: 16).

Hiçbir toplum veya uygarlığa ait olmayan yani evrensel olan falcılık, ortaya çıktığı ilk günden beri insanoğlunu meşgul etmiştir. Geleceğini sürekli olarak merak eden insanlar, bunları tek başlarına bilemedikleri ya da çaresiz olduklarını düşündükleri için geleceği bilebildiklerine inandıkları falcılara başvurmuşlardır (Dülger, 2011: 99-105). Şamanlık inancında "ırkımca" yani falcıların psikolojik yönden hasta oldukları söylenmektedir. Bu kişiler birçok durumda olacakları önceden gören, gaipten haber veren şaman karakterleriydi. Dede Korkut'un olacakları önceden haber veren bilge kişi

olarak sunulması da, şaman karakterlerine benzetilmektedir (Celil, 2010: 160).

Türkler Müslüman olmadan önceki dini törenlerinde ve günlük hayatlarında fala önem vermişlerdir. Bu dönemde fal, Şamanizm inancıyla özdeşleştirilmiş ve hayvan kemiği, ok, yay ile fala bakılmıştır (Nar, 2014: 511). Zamanla kullanılan araç ve yöntemler değişiklik göstermiştir. Türklerde fala “tölge” de denmekteydi. Türkler arasında yaygın olan fallar, suya ve aynaya bakma, kurşun, köz ve tütsü, kürek kemiği, kahve ve bakla fallarıdır. Örneğin Şamanlar kayıp kişilerden haber almak için ayna kullanmışlardır (Sümbüllü, 2010: 63).

Türk kültür tarihinde öneme sahip olan Kutadgu Bilig, falı, iyi talih, baht, uğur kavramlarının karşılığı olarak ifade eder (Has Hacıp, 1979: 406; Sümbüllü, 2010: 63). Divan-ı Lugat’it Türk adlı eserde de “ırk” sözcüğünün, falcılık, kâhinlik, gönlündekini bilmek olarak tanımlanması (Kaşgarlı Mahmud, 1998: 42; Sümbüllü, 2010: 63) bu kavramın kültürümüzde de varlığını göstermesi bakımından önemlidir. Zamanla bu olgu epik yaratıcılığa dönüşmüş ve Dede Korkut, Manas, Maday Kara gibi Türk destanlarında geniş ölçüde yer almıştır (Celil, 2010: 159).

İslamiyet’in ilk dönemlerinde de sadece hayra yorulan işaretler olarak algılanan falın, sonraki dönemlerde hem iyi hem de kötü geleceğin tahmini şeklinde olduğu gözlenir (Sümbüllü, 2010: 58). Eski Türk dünyasında, şamanların üstlendiği kehanet görevini, Osmanlılarda münecimlerin, bunu üstlenmiş olması, dikkate değerdir (Sümbüllü, 2010: 59). Osmanlı Devleti’nde, çeşitli kitaplardan niyet okunarak, yıldızlar ve gezegenlerin hareketleri incelenerek, astronomiye de katkılarda bulunulup gelecekte haber almaya çalışılırdı (Çakı, 2015: 1) (**Resim 9**). Delfi’de Lidya Kralı Kroisos’un sefere çıkmadan kâhine danışması örneğinde olduğu gibi, Osmanlıda da sefere çıkmadan önce münecimlerin görüşleri alınırdı (Çakı, 2015: 2). Evliya Çelebi’nin verdiği bilgilerle falın Osmanlı idarecileri arasında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlıda her padişahın münecimbaşısı olduğu bilinmektedir. Halk arasında da fal ile ilgili uygulamalar yaygınken idareci kesim bu halk uygulamalarıyla ilgilenmemiştir. Osmanlı devlet protokolünde münecimbaşının özel bir yerinin olması fal ve falcılığa verilen önemin en açık göstergesidir (Dülger, 2011: 101-103). Falın Osmanlı için önemli olduğunu gösteren bir başka kanıt ise Fatih Sultan Mehmet için falnamenin yazılmış olmasıdır (Gülhan, 2005: 198) (**Resim 10**).

Günümüzde ise yapılan araştırmalara göre, genel olarak fal bakmanın ve baktırmanın eğlence amaçlı yapıldığı düşüncesi hâkimdir. Fala en çok bayanlar inanmakta ve bu inancın genç yaşlarda oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. En fazla görülen fal çeşitleri ise, kahve falı başta olmak üzere el falı, papatya, tarot, yıldız ve su falıdır (Yılmaz, 2014: 156-157; Çakı, 2015: 12). Kahve falının ilk sırada yer almasını geleneksel içme kültürünün bir yansıması olarak yorumlayabiliriz. Çokça başvurulan kahve falı bilindiği gibi Türk kahvesi içilip fincanın ters çevrilerek birkaç kez döndürülmesi sonucunda çeşitli şekillere bürünen telvelerin yorumlanması şeklindedir. “Fala inanma, falsız kalma” sözü de hem geleceği görme hem de eğlence amaçlı kullanılmış olduğuna örnek teşkil edebilir.

İnsanoğlunun geleceği öğrenme tutkusu, onun varoluşu kadar eskidir. Kehanet

ocakları da bilinmeyi bilme yolunda yüzyıllar boyunca sayısız insanın merakına cevap vermiştir. Danışılan konular ise en yüce devlet işlerinden, en önemli kişisel sorunlara dek çeşitlilik göstermiştir. İnsanlar, yıldızlardan kuşların uçuşuna, eldeki çizgilerden, hayvan kemiklerine kadar birçok şeyi geleceği önceden bilme amacına ulaşmada birer araç haline getirmekten asla uzak kalmamıştır. Bugün de insanlar, kahve falı, el falı, astroloji ve tarot gibi yöntemlerle geleceği öğrenmeye çalışmaktadırlar.

Apollon'un kehanet vermekle ulaşılmaz kutsal dünyada, insanların dünyasına bir geçit açtığını ve insanların ulaşamadıkları şeylere bir anlık da olsa bir bakış olanağı verdiği düşünülebilir. Günümüzde de özel yeteneklere sahip olduğunu, ruhsal alem veya ruhsal boyutun varlıklarıyla iletişim kurduğunu iddia eden kişiler Apollon'a benzetilebilir. Doğal olarak insanoğlu, kendisinden daha güçlü doğüstü varlıklar olarak gördükleri tanrılara veya geleceği gördüğüne inandıkları kişilere (astrolog, falcı ve büyücü gibi) danışarak geleceği bilmeyi arzulamışlardır.

Kaynaklar

- Agizza, R. (2006). *Antik Yunan'da Mitoloji: Masallar ve Söylenceler*, (Çev: Z. Zühre İlkelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Akar Tanrıver, D. S. (2009). *Apollon Klaros Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adakları*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akurgal, E. (2014). *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınevi.
- Alkan, M. (2012). Milli Kütüphane 2727 Numaralı Mecmu'a'da Kayıtlı, Manzum Bir Melheme, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), Fall, 689-709.
- Ardıç, M. (2014). *Patara ve Leton Antik Kentlerinde Apollon Kültü*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atilla, A. (2018). *Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Büyü ve Kehanet*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başol, S. (2014). *Hititlerde Büyü ve Büyü Malzemeleri*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berens, E. M. (2013). *Myths and Legends of Ancient Greece and Rome*, HarperCollins Publishers.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 1*, (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayın.
- Can, Ş. (2016). *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Yayınları.
- Celil, F. (2010). Mantika (Kâhinlik) Anlayışının Destan Oluşumunda Ortaya Çıkışı, *Karadeniz Araştırmaları*, 26, 159-166.
- Coleman, J. A. (2007). *The Dictionary of Mythology an A-Z of Themes, Legends and Heroes*, Acturus Publishing.

- Çakı, A. (2015). *Zihniyet Dünyasının Yansıması Olarak Falnameler: Kefeli Hüseyin'in Razname Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Daly, K. N. (2009). *Greek and Roman Mythology A to Z, Third Edition*, Chelsea House Publishers.
- Davies, T. W. (2014). *The International Standard Bible Encyclopaedia, Augury*, James Orr, M. A., D. D., Genaral Editor, Delmarva Publications.
- Dixon, M. & Kennedy, (1998). *Encyclopedia of Greco-Roman Mythology*, House Of Book.
- Dülger, E. (2011). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Fal, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, 99-105.
- Erhat, A. (2003). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi.
- Erol, H. (2014). Anadolu'nun İlk Yazılı Belgelerinde Büyü ve Kehanet, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2).
- Gates, C. (2015). *Antik Kentler: Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentel Yaşamın Arkeolojisi*, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları.
- Göksu, G (2016). Tureb 2016 Kış Batı Turu Konu Dosyası, *Ege Üniversitesi Turizm Rehberliği Bölümü*.
- Graves, R. (2012). *Yunan Mitleri*, (Çev: Uygur Akpur), Say Yayınları.
- Görkay, K. ve Kadioğlu, M. (2003). *Antik Yunan ve Roma Dönemlerinde Büyü ve Büyücülük*, Elemterefiş, Anadolu'da Büyü ve İnanışlar, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 36-45.
- Grimal, P. (2007). *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*, (Çev: Sevgi Tamgüç), Kabcacı Yayınevi.
- Gülhan, A. (2005). Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneđi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, 195-222.
- Gürdal, T. (2007). *Anadolu'da Apollon Kültü*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Halıcı, G. (2018). Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 58, 146-159.
- Hamilton, E. (2013). *Mitologya*, (Çev. Ülkü Tamer), Varlık Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2001). *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24. Cilt.
- Has Hacip, Y. (1979). *Kutadgu Bilig*, Haz: R. Rahmeti Arat, TDK Yayınları.
- Homeros, (2012). *Odyseia*, Altınpost Yayıncılık.

- Huber, I. (2005). *Rituale der Seuchen und Schadensabwehr im Vorderen Orient und Griechenland, Formen kollektiver Krisenbewältigung in der Antike.*
- Karaosmanoğlu, M. (2005). *Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları*, Eser Ofset Matbaacılık.
- Karatosun, M. O. (2016). Kehanet Türleri ve Kadim Kültürlerdeki Uygulamaları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 277-308.
- Kaşgarlı Mahmud, (1998). *Divanü Lugat'it Türk*, Ter: Besim Atalay, C1, TDK Yayınları.
- Leowe, M. & Blacker, C. (1981). *Divination and Oracles*, M. Loewe ve C. Blacker (Edited), George Allen & Unwin Publishers.
- Levi, P. (1987). *Eski Yunan*, (Çev: Neşe Erdilek), İletişim Yayınları.
- Mansel, A. M. (2014). *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Marchant, J. R. V. & Charles, J. F. (1953). *Cassell's Latin Dictionary*, Funk, Wagnalls Company.
- Martin, T. R. (2000). *Ancient Greece, from Prehistoric to Hellenistic Times*, Yale Nota Bene Press.
- Martin, T. R. (2012). *Eski Yunan Tarih Öncesinden Hellenistik Çağ'a*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları.
- Meral, K. ve Kumargal, Ü. (2020). "Altın Post ve Argo Gemicilerinin Efsanesi" *Sosyal Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar 3* (Ed. Prof. Dr. Hasan Babacan) Gece Kitaplığı, 121-150.
- Morford, M. P. O. & Lenardon R. J. (1985). *Classical Mythology Third Edition*, Longman.
- Morford, M. P. O. & Lenardon, R. J. (2003). *Classical Mythology Seventh Edition*, Oxford University Press.
- Morrison, J. S. (1981). "The Classical World", *Divination and Oracles*, M. Loewe ve C. Blacker (Edited), George Allen & Unwin Publishers.
- Nar, M. Ş. (2014). Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 507-524.
- Parke, H. W. (1986). The Temple of Apollo at Didyma: The Building and Its Function, *The Journal of Hellenic Studies*, 106, 121-131.
- Pausanias, (1898). *Pausanias's Description of Greece*, (Translated J. G. Frazer), In Six Volumes, Vol V, Commentary on Books IX, X, Addenda.
- Roman, L. & Roman, M. (2010). *Encyclopedia of Greek and Roman Mythology*, Infobase Publishing.
- Sevin, V. (2016). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sifil, E. (2006). Geleceği Görme Masalı: Fal, Kehanet, Astroloji, *Semarkand Dergisi*-

Mart.

- Soyöz, U. (1999). *Temples of Apollo at Didyma and Klaros in Ionia as the Centers for the Oracular and Political Activities*, The Middle East Technical University, A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences, Master Thesis.
- Suad, A. (2014). *Mitolojik Aşk Efsaneleri*, Tutku Yayınevi.
- Sümbüllü, Y. Z. (2010). Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 43, 55-72.
- Strabon, (2005). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: KİTAP XII-XIII-VIV)*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, N. (2002). Bilicilik Merkezi "Klaros", *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 5, 243-253.
- Şahin, N. (2008). A la lumière des découvertes récentes: Relations de Claros avec Notion et Oracles de Manto" *Arkeoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2008/2, 213-226.
- Şahin, N. (2009). Kehanet ve Klaros, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi*, 1-11.
- Şahin, N. (2012). Apollon Klarios Bilicilik Merkezi, *Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıları*, 248-272.
- Thomson, G. (2007). *Eski Yunan Toplumuna Üzerine İncelemeler, Tarihöncesi Ege*, (Çev: Celal Üster), Homer Kitapevi.
- Türkan, A. (2018). Antik Dünyada Büyü ve Büyü Ritüelleri, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Mart- Nisan 2018/62, 108.
- Vernant, J.-P. & Naquet, P. V. (1990). *Myth and Tragedy in Ancient Greece*, Zone Book.
- Yılmaz, S. (2013). *Klaros ve Delphoi Bilicilik Merkezlerindeki Kehanet Personeli ve Objeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2014). *Nazar, Büyü ve Fal*, Divan Kitap.

Ekler

Resim 1. Apollon, Üçayak ve Python Canavarı (Karaosmanoğlu, 2005: Res. 110)

Resim 2-4. Delfi Kâhini Pythia

(<https://pythia.org/about/>, <https://en.wikipedia.org/wiki/Pythia>
<https://worldarkeoloji.blogspot.com/2017/03/antik-cagda-kahinler-ve-kehanetml>)

Resim 5. Apollon Kehanet Merkezleri

Resim 6. İskender ve Nemesisler (Karaosmanoğlu, 2005: Res. 119)

Resim 7. Omphalos ve Üçayak, Delfi

(<https://www.dreamstime.com/omphalos-ancient-excavations-delphi-greece-omphalos-navel-world-delphi-greece-image105933114>, Yılmaz, 2013: Res. 34)

Resim 8. Altın Yıldızlı Defne Yapağı ve Mermer Üçayak, Klaros (Yılmaz, 2013: Res. 43, 46)

Resim 9. Müneccimler

(<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlida-muneccimler-padisahin-olecegini-bilince-olduruldu>)

Resim 10. Falname

(<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanlida-muneccimler-padisahin-olecegini-bilince-olduruldu>)

